

О. В. Іщенко,
аспірант кафедри фінансів підприємств,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ САНАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У статті запропоновано шляхи вдосконалення фінансового механізму санації банків із метою подолання наслідків фінансово-економічної кризи в Україні, зокрема на основі адаптації прогресивного зарубіжного досвіду.

The article offers the directions of improvement financial mechanism of banks' sanitation with the view of overcoming the financial and economic crisis consequences in Ukraine, specifically on the basis of foreign experience.

Ключові слова: антикризове управління фінансами, фінансовий механізм санації банків, рефінансування, капіталізація, реорганізація.

ВСТУП

За роки незалежності українська банківська система неодноразово страждала від нестабільності, що спонукає до постійного пошуку й удосконалення інструментарію антикризового управління. Тому цій проблематиці традиційно приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців і фахівців, насамперед, О.І. Барановського, З.М. Васильченко, І.М. Вядрової, В.І. Міщенко, С.В. Науменкової, О.І. Петрика, С.Я. Пруського, А.І. Степаненка, О.О. Терещенка, Н.М. Шелудько та ін.

У зв'язку з розгортанням світової фінансової кризи, яка до кінця 2008 року охопила більшість країн, різко збільшився попит на теоретико-практичні дослідження в сфері врегулювання банківської неспроможності. Однак, незважаючи на істотне зростання з початку нинішньої кризи кількості публікацій (зокрема, С.М. Аржевітіна, Д.М. Гриджука, Ю.О. Заруби, А.Я. Кузнецової, О.А. Сугоняко, О.О. Чуб, Л.М. Щукіна) з окресленої проблематики, більшість із них стосуються окремих аспектів оздоровлення банків і шляхів подолання банківської кризи, в той час як бракує комплексних праць, присвячених вдосконаленню фінансового механізму санації банків.

Практична потреба в таких дослідженнях зумовлена, в першу чергу, тим, що санація банків в Україні в умовах сучасної світової кризи характеризується низькою

ефективністю. На нашу думку, це прямо пов'язано з нестачею фундаментальних досліджень і теоретичних розробок у сфері санації банків, недосконалістю банківського законодавства. Таким чином, проблема врегулювання неспроможності банків у частині фінансового оздоровлення є актуальною та потребує нагального вирішення.

Метою статті є розробка практичних рекомендацій із удосконалення фінансового механізму санації банків в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження вітчизняної практики подолання неспроможності банків в умовах нинішньої світової кризи дозволило виявити низку проблемних аспектів реалізації фінансового механізму санації банків, вирішення яких доцільно здійснювати на основі вивчення й адаптації зарубіжного досвіду. Дотримуючись загальної логіки побудови фінансового механізму санації банків, який складається з чотирьох підсистем, а саме: функціональної, фінансової, організаційної та інституційної [1, с. 20], розглянемо основні напрями його вдосконалення.

Серед заходів функціональної підсистеми фінансового механізму санації банків на особливу увагу заслуговує планування оздоровчих заходів, роль якого в

кризових умовах істотно зростає. На наш погляд, основними характеристиками програми фінансового оздоровлення банків мають бути: індивідуальність (із метою врахування причини настання неспроможності банків), висока оперативність її розробки та гнучкість із огляду на динамічність банківського середовища. Частково вирішити це питання допоможе вдосконалення та осучаснення вимог Національного банку України до програми фінансового оздоровлення, які залишаються незмінними з 2001 року. Під час фінансового оздоровлення банків доречно більш широко практикувати популярні за кордоном CRASH-програми — оперативні програми санації, в яких зазначається перелік першочергових заходів із підтримання ліквідності банків, збільшення капіталу, покриття збитків, виявлення резервів внутрішніх джерел фінансування оздоровчих заходів тощо. Ми поділяємо думку О.О.Терещенка [2, с. 124], що лише за умови вдалої реалізації CRASH-програми виникає можливість втілити в життя план санації та його довгострокові цілі зокрема.

Найбільш об'ємною є фінансова складова механізму санації банків, яка передбачає вирішення проблем ліквідності, капіталізації, роботи з проблемними активами тощо.

У контексті підтримання банківської ліквідності важливе значення має політика рефінансування. З початком кризи центральні банки країн світу, в тому числі України, істотно розширили доступ до рефінансування шляхом зниження облікової ставки, спрощення процедури отримання кредитів рефінансування, збільшення строків надання коштів банкам тощо. Зауважимо, що окремі країни вдалися до більш рішучих заходів із підтримки банківської ліквідності. Так, у 2008 році Банк Росії заявив про готовність надати 130 найбільшим банкам незабезпечені кредити рефінансування строком від п'яти тижнів до півроку. За вересень 2008 року — січень 2009 року обсяги такого рефінансування оцінювалися в 1,7 трлн. руб. [3, с. 25].

Безумовно, антикризова політика центрального банку має бути більш гнучкою, проте доречність надання Національним банком України незабезпечених кредитів рефінансування викликає певні сумніви з огляду на низький рівень прозорості банківської діяльності. В економічній історії відомі випадки, коли великі банки, отримавши кредити від центрального банку без належного забезпечення, згодом банкрутували. Зокрема, у Венесуелі це призвело до істотного поглиблення банківської кризи [4, с. 86]. Тому більш прийнятним для України є досвід, наприклад, Фінляндії, де практикується поступове підвищення процентних ставок за кредитами рефінансування, що спонукає банки до своєчасного повернення коштів і пошуку інших джерел підтримання ліквідності.

На нашу думку, ключові напрями вдосконалення політики рефінансування Національного банку України полягають не стільки в площині пошуку додаткових антикризових інструментів, скільки в підвищенні прозорості й об'єктивності використання існуючих. Тривалий час у розвинених країнах світу практикується публічне розкриття інформації про обсяги наданого банкам рефінансування, що актуально запровадити й в Україні з метою підвищення рівня довіри до банківської системи

в суспільстві.

Оскільки нинішня банківська криза в Україні протікала в поєднанні з валютною, то цілком виправданим кроком є запровадження інституту кураторства задля попередження спрямування отриманих банками коштів рефінансування на спекулятивне придбання валюти. Крім того, в цьому контексті слушною є пропозиція С.Л. Тігіпка [5] щодо обмеження вливання ліквідності в банківську систему на рівні 95 % чистого відпливу депозитів.

У кризових умовах із метою збереження ліквідності банківської системи в Україні активно практикується запровадження мораторію на дострокове повернення вкладів. Ставлення до цього антикризового заходу в банківській сфері та суспільстві досить неоднозначне, насамперед, через суто адміністративний характер. В окремих випадках мораторій може бути досить ефективним (прикладом чого є вітчизняна банківська криза 2004 року), проте ми вважаємо, що його практичне використання потрібно звести до мінімуму, натомість зосередитися на підвищенні фінансової грамотності населення. У випадку ж вимушеного прийняття рішення про запровадження мораторію на дострокове повернення вкладів уникнути гострої критики та соціальної напруги допоможе належним чином організований інформаційний супровід цього антикризового заходу.

У ході санації банків доцільно звертати особливу увагу на внутрішні джерела підтримання ліквідності, серед яких найбільш дієвими є продаж активів, нарощування комісійних доходів, зменшення витрат, удосконалення депозитної політики (пропонування короткострокових вкладів, спеціальних пропозицій за накопичувальними картками, нарахування відсотків за прогресивною схемою, зниження мінімальної суми вкладів) тощо.

Ключовим фактором подолання банківської неспроможності є своєчасна і достатня капіталізація, причому банкам доречно диверсифікувати залучення капіталу з різних джерел — зовнішніх і внутрішніх. З іншого боку, хоча в кризових умовах господарювання потенціал урегулювання проблемності банків за рахунок приватного капіталу істотно знижується, ми вважаємо, що він усе ж залишається пріоритетним. Державі ж має відводитися роль інвестора остаточної інстанції, що цілком і повністю відповідає прогресивному зарубіжному досвіду.

Упродовж 2008—2009 років в Україні було реалізовано низку ефективних заходів зі зміцнення капіталу банків у напрямі прискорення процедури збільшення статутного капіталу, спрощення реорганізації банків. Нинішня криза виявила значні резерви для інтенсивного використання субординованих інструментів, особливо зважаючи на істотне пом'якшення законодавчих вимог у цій сфері. Причому залучення субординованого боргу доречно здійснювати як від приватних структур, так і держави, наприклад, за умови пропорційного збільшення капіталу власниками банків, що досить успішно практикується у Росії.

Із-поміж основних зовнішніх джерел капіталізації банків відзначимо залучення стратегічних інвесторів. На практиці ключовими напрямами підвищення ефективності повного або часткового продажу неспроможних банків, у тому числі під час роботи тимчасової адміністрації, на нашу думку, є: 1) виявлення на ранніх етапах

погіршення фінансового стану банку та встановлення причин, що призвели до цього; 2) вжиття заходів із попередження виведення активів із банку та створення умов для їх повернення; 3) організація продажу банку в максимально короткі терміни з моменту виявлення ознак кризи та визначення потреби в залученні коштів інвесторів; 4) надання потенційним інвесторам достовірної та вичерпної інформації про стан справ у банку; 5) готовність Національного банку України надати фінансову підтримку санатору та ін.

Ураховуючи поміркованість західних інвесторів на фоні світової кризи, а також істотне зростання ризиків вкладання коштів в українську банківську систему, пріоритет під час санації неспроможних банків належить вітчизняному капіталу. На жаль, його обсяг теж істотно обмежений, особливо фінансові можливості окремих інвесторів. Це є важливим аргументом на користь створення банківських консорціумів із метою санації неспроможних банків, у тому числі за активної участі держави, насамперед опосередкованої — через державні банки. В Україні окремі банкіри анонсували про свої наміри створити такі консорціуми ще наприкінці 2008 року. Згодом думку про їх доцільність висловлювали й учені, серед яких О.М. Шаров [6, с. 7]. Незважаючи на комерційну привабливість цих проектів, на практиці вони не були реалізовані. Вважаємо, що причини цього полягають, по-перше, у відсутності державної підтримки санаторів; по-друге, непрозорості діяльності більшості проблемних банків і структури власності або ж її розмитості серед великої кількості акціонерів, у результаті чого істотно ускладнюється придбання банків.

У контексті підвищення капіталізації банківської системи України також важливо стимулювати реалізацію різноманітних міжнародних проектів у сфері фінансової підтримки невеликих банків за участю ЄБРР, німецького KfW Entwicklungsbank шляхом входження останніх у капітал банків та/або надання субординованих кредитів. Задля цього необхідно якнайшвидше створити належні умови (в першу чергу, правові) для більш ефективного освоєння коштів міжнародних організацій.

Беручи до уваги, що сьогодні має місце істотне погіршення якості кредитних портфелів банків України, проаналізуємо зарубіжний досвід подолання кризи "поганих" боргів. У світовій практиці широко використовуються різноманітні підходи до поліпшення якості активів банків: 1) децентралізоване управління проблемними боргами, яким займаються безпосередньо спеціалізовані структурні підрозділи банків або дочірні установи; 2) передача або продаж "поганих" кредитів колекторським компаніям; 3) централізований викуп боргів компаніями з управління активами (Asset Management Company) або так званими "госпітальними" чи "поганими" банками (bad bank).

Як свідчить зарубіжний досвід, організація "поганих" банків в умовах подолання системної кризи є найбільш ефективним заходом, хоча й означає соціалізацію збитків унаслідок ризикової політики приватних банків і значний фінансовий, управлінський тягар для держави. В Україні ідея створення "поганого" банку активно обговорюється в наукових колах [7; 8; 9]. На наш погляд, прийняття однозначного рішення про

доцільність створення вітчизняного "поганого" банку істотно ускладнюється відсутністю належних теоретичних напрацювань у сфері викупу проблемних активів й обмеженими можливостями державного фінансування цього антикризового засобу. З огляду на це подолання нинішньої кризи "поганих" боргів в Україні, скоріш за все, й надалі відбуватиметься децентралізовано. Однак ми вважаємо, що досвід функціонування "поганих" банків за кордоном вартий уваги й у майбутньому, можливо, стане в нагоді.

Зауважимо, що в напрямі децентралізованого очищення банківських балансів із початку кризи вдалося досягнути позитивних результатів, зокрема завдяки проведенню Національним банком України валютних аукціонів. Проте мали місце й спроби обмежити права банків щодо повернення проблемних кредитів, серед яких введення "іпотечного" мораторію, заборона вчинення нотаріусами виконавчих написів на кредитних договорах у зв'язку з простроченням заборгованості тощо.

Очевидно, що проблемними активами необхідно управляти, інакше вони знеціняться ще більше [4, с. 474]. Тому в ході децентралізованого управління "токсичними" активами банкам варто створити спеціалізовані структурні підрозділи та залучити високопрофесійну команду. Важливе значення має своєчасне виявлення проблем із обслуговуванням кредиту. Встановлення факту виникнення ускладнень із погашенням кредиту на ранньому етапі дозволяє врегулювати ситуацію з найменшими втратами як для клієнтів, так і для банків. На сьогодні розроблено широкий спектр інструментів реструктуризації проблемної заборгованості. В якості одного з орієнтирів для прийняття банками рішення про реструктуризацію кредиту на пільгових засадах може слугувати показник співвідношення боргу та доходів позичальника, який у світовій практиці становить близько 40 %.

Реструктуризація боргу власними силами вигідна для банків лише тоді, коли це коштує дешевше в порівнянні з іншими способами повернення коштів. Альтернативами реструктуризації боргів є реалізація застави, ініціювання банкрутства боржника або ж звернення до послуг колекторських компаній, у тому числі продаж заборгованості. По суті, повернення боргів — непрофільна і дуже затратна діяльність для банків, яка потребує значних інвестицій у створення нових робочих місць, навчання персоналу, придбання програмного забезпечення та ін. З огляду на це останній варіант повернення проблемної заборгованості заслуговує на окрему увагу.

До послуг професійних колекторів найчастіше в Україні звертаються банки з іноземним капіталом. Ця практика була запозичена з-за кордону, де колекторські послуги є цивілізованим бізнесом і невід'ємною частиною фінансової інфраструктури. Зокрема, зарубіжні банки практикують передання на управління колекторським компаніям боргів із простроченням платежів понад 90 днів і повний продаж, якщо простроченням платежів складає понад 180 днів. За умови розвитку відповідного ринку в Україні такий підхід відчутно полегшить роботу банків із повернення проблемної заборгованості.

Однак, без належного законодавчого підґрунтя колекторський бізнес в Україні не здатний реалізувати свій потенціал (нині ринок колекторських послуг готовий поглинути лише до 20 % загального обсягу проблемних активів). Тому запровадження в липні 2009 року на період кризи податкових пільг під час продажу проблемної заборгованості є цілком доречним кроком, що, безумовно, стимулює розчищення банківських балансів від "токсичних" активів. Схожий досвід у 2005 році реалізувала Польща, в результаті чого за короткий час ринок продажу проблемних боргів зріс у п'ятеро, що дозволило стабілізувати ситуацію в банківській системі та підвищити рівень платіжної дисципліни. Необхідність розвитку ринку проблемних активів в Україні пов'язана також із потребою накопичення досвіду ціноутворення на такі активи, зокрема в світлі перспектив створення "поганого" банку.

Значним оздоровчим потенціалом наділені заходи організаційної підсистеми фінансового механізму санації банків. Оскільки реорганізаційний інструментарій в Україні має істотні резерви для вдосконалення, то звернемося до зарубіжного досвіду. В ході подолання нинішньої світової кризи практикуються принципово різні підходи до реорганізації банків. Якщо, наприклад, у США та Росії увага акцентується на злитті та приєднанні неспроможних банків до більш здорових, то в країнах ЄС (Великобританії і Швейцарії) спостерігається тенденція до поділу банків із метою підвищення маневреності діяльності останніх, інвестиційної привабливості, а також зміцнення конкуренції в банківському середовищі. Так, у листопаді 2009 року уряд Великобританії прийняв програму реструктуризації банків із значною участю держави, яка передбачає радикальне реформування банківського нагляду з метою недопущення в майбутньому укрупнення фінансових установ до таких розмірів, що виключають можливість їх банкрутства. В Україні реорганізація банків відбувається переважно шляхом злиття і приєднання, що пов'язано з орієнтацією ринку на консолідацію банківського капіталу. Проте досвід країн ЄС щодо поділу банків під час санації, на наш погляд, теж вартий уваги, особливо враховуючи слабкість вітчизняного банківського нагляду й системи страхування депозитів.

Незначна активність реорганізаційних процесів в Україні протягом кризового періоду пояснюється, насамперед, загальним зниженням інвестиційної активності, ускладненням оцінки банківських активів, високою вартістю проведення реорганізації та тривалістю процедури. При цьому істотно збільшилися ризики інвестування коштів, особливо враховуючи низьку прозорість діяльності неспроможних банків і їх структури власності. Крім того, в докризовий період більшість угод із консолідації на банківському ринку фінансувалася завдяки залученню кредитних ресурсів, які на сьогодні практично недоступні.

Складність оцінки банківських активів під час продажу чи реорганізації пов'язана з тим, що в умовах кризи більшість методик визначення вартості неефективні, зокрема середньозважений коефіцієнт капіталізації. Тому ми вважаємо, що вирішення цієї проблеми доречно шукати в принциповій зміні підходу до визначення вартості. Один із можливих варіантів, який заслуговує

на увагу, планує реалізувати ВАТ "Платинум Банк" із метою приєднання декількох невеликих банків. Структура угоди передбачає сполучення акцій, іншими словами, обмін акцій банків, які приєднуються, на акції холдингу, в який входить ВАТ "Платинум Банк". На практиці це значно спрощує оцінку активів, оскільки мова йде про так званий паритет до власного капіталу, а не про ціну банку в традиційному розумінні [10, с. 62].

Зазначимо, що ефективно спланована державна підтримка, наприклад, надання банкам-санаторам стабілізаційних кредитів, може істотно пришвидшити процеси консолідації в банківській системі. Натомість стимулювання реорганізації в умовах нестабільності шляхом законодавчого підвищення вимог до мінімального розміру статутного капіталу (сучасний російський досвід) або запровадження мораторію на отримання нових банківських ліцензій (чеський досвід 1993—1996 роки) можуть мати дестабілізуючі наслідки для системи.

Нагального вирішення також потребують інформаційні проблеми санації банків, які істотно збільшують ризики неспроможності, зокрема внаслідок рейдерських атак, а також ускладнюють фінансове оздоровлення через низький рівень довіри з боку кредиторів і партнерів банків. Це актуалізує необхідність вжиття заходів із підвищення прозорості банківської діяльності, відновлення довіри вкладників і формування позитивного інформаційного простору навколо окремих установ і банківської системи, удосконалення засобів інформування персоналу під час санації банків та ін. Зазначимо, що актуальність інформаційного аспекту санації для банків із тимчасовою адміністрацією зростає в декілька разів, що пояснюється неадекватним сприйняттям цього інституту в суспільстві та, як правило, одночасним введенням мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Дослідження зарубіжного досвіду урегулювання неспроможності банків дає змогу констатувати, що вдосконалення інституційної підсистеми фінансового механізму санації банків істотно підвищує ефективність фінансового оздоровлення останніх і сприяє оперативному подоланню кризи, в тому числі на основі реалізації комплексних антикризових рішень за участю систем страхування депозитів.

У кризових умовах зростає потреба в екстраординарних заходах, які втрачають свою актуальність за більш-менш стабільної ситуації. Це об'єктивно вимагає оперативного прийняття антикризових нормативно-правових актів, як правило, на тимчасовій основі. Порушення першого принципу (оперативність) негативно впливає на зростання вартості виходу з кризи, а другого (тимчасовість) — зумовлює потребу чергового внесення змін до законодавства після завершення кризи з метою попередження викривлення ринкових засад функціонування економіки. Тому ключовими напрямками вдосконалення нормативно-правового забезпечення фінансового механізму санації банків вважаємо: по-перше, напрацювання правової бази основних антикризових заходів заздалегідь (принцип обачливості), що прискорить їх прийняття в кризові часи. Так, у Росії концепція участі держави в капіталі банків була повністю узгоджена ще до початку кризи — в квітні 2008 року. По-друге, необхідно чітко розмежовувати заходи за цілями, об'єкта-

ми, терміном дії та дотримуватися їх адекватного відображення у правовому полі, що підвищить ефективність антикризової політики держави в цілому. Тобто законодавчі зміни, які збережуть свою актуальність у посткризовий період, необхідно вносити до чинних нормативно-правових актів, які діють на постійній основі (або ж прийняти нові). Юридичні норми, що мають винятково антикризовий характер, доречно приймати окремими нормативно-правовими актами із чітко вказаним терміном дії або підставами для скасування. По-третє, аби той чи інший антикризовий захід на практиці був дієвим, важливо не лише його задекларувати (наприклад, створення санаційного банку), а й детально прописати механізм реалізації.

Стосовно спеціалізованого інструментарію Національного банку України, то відмітимо необхідність удосконалення діяльності тимчасової адміністрації, насамперед, у напрямі своєчасного її призначення в проблемний банк і підвищення професіоналізму та відповідальності тимчасових адміністраторів.

Удосконалення також вимагає практика запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів. Цей захід переважно сприймається як обов'язковий атрибут тимчасової адміністрації. Незважаючи на його популярність у суспільстві, він має значний оздоровчий потенціал, дозволяючи санувати банки в складних умовах, зокрема у випадку загрози істотного відпливу депозитів. Однак аналіз санації банків в Україні свідчить про недоцільність зловживання введенням мораторію на задоволення вимог кредиторів, адже він ефективний лише у випадку реальної потреби в ньому, наприклад, через високі репутаційні ризики банків. Натомість обгрунтована (із урахуванням фінансового стану банків) відмова від запровадження мораторію або ж його дострокове припинення, навпаки, істотно прискорює санацію банків.

На ефективність фінансово механізму санації банків також впливає рівень розвитку спеціалізованого інструментарію інших учасників санації банків (колекторські, консалтингові, аудиторські компанії, рейтингові агентства, бюро кредитних історій та ін.). Проте, на наш погляд, важливо зосередитися не лише на вдосконаленні діяльності перерахованих вище інститутів, а й налагодженні та зміцненні їх співпраці з банками, в тому числі під час санації. Не варто поза увагою залишати таку впливову групу учасників санації банків, як вкладники. Адже інтенсивна роз'яснювальна кампанія, особливо в період кризи, сприятиме підвищенню фінансової грамотності населення та розвитку їх відносин із банками в якісно новій площині.

ВИСНОВКИ

Хоча фінансовий механізм санації банків в Україні характеризується як досить сучасний, практично кожна його підсистема — функціональна, фінансова, організаційна та інституційна — потребує вдосконалення. В контексті подолання нинішньої кризи в світі практикується широкий спектр санаційних заходів. На нашу думку, зарубіжний антикризовий досвід у цілому є актуальним для України, в тому числі апробований інструментарій подолання попередніх банківських криз.

Основні пропозиції автора статті з підвищення ефективності реалізації фінансового механізму санації банків на практиці полягають у наступному:

— по-перше, в сфері вдосконалення функціональних заходів — осучаснення вимог Національного банку України до складання програми фінансового оздоровлення банків, запровадження практики розробки та реалізації CRASH-програм;

— по-друге, фінансових — підвищення прозорості й об'єктивності політики рефінансування, стимулювання вирішення банківських проблем приватним коштом, у тому числі шляхом створення банківських консорціумів, реалізації міжнародних проектів фінансової підтримки банків; децентралізоване очищення банківських балансів на основі реструктуризаційного інструментарію, співпраці з колекторськими компаніями;

— по-третє, організаційних — стимулювання реорганізаційних процедур завдяки державній підтримці банків-санаторів, вирішення інформаційних проблем шляхом покращення якості оприлюдненої інформації, широкої практики інформування персоналу в ході санації банків;

— по-четверте, інституційних — удосконалення антикризового нормативно-правового забезпечення, інституту тимчасової адміністрації (своєчасність введення зовнішнього управління, підвищення професійності та відповідальності тимчасових адміністраторів).

Література:

1. Іщенко О.В. Фінансовий механізм санації банків: теоретичні аспекти побудови / О.В. Іщенко // Економіка. Фінанси. Право. — 2009. — № 11. — С. 18—22.
2. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств: підруч. / О.О. Терещенко. — 2-ге вид, без змін. — К.: КНЕУ, 2009. — 552 с.
3. Кудрин А. Мировой финансовый кризис и его влияние на Россию / А.Кудрин // Вопросы экономики. — 2009. — № 1. — С.9—27.
4. Ковзанадзе И. Системные банковские кризисы в условиях финансовой глобализации / И. Ковзанадзе. — Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 2003. — 312 с.
5. Тигипко предлагает урегулировать вопрос рефинансирования банков [Електронний ресурс]. — Режим доступу до джерела: <http://news.liga.net/news/N0867949.html>.
6. Сколотяный Ю. "...Но зачем же стулья ломать?" / Ю. Сколотяный // Зеркало недели. — 2009. — № 17. — С. 7.
7. Барановський О. Проблемні банки: виявлення й лікування / О. Барановський // Вісник НБУ. — 2009. — № 11. — С. 18—31.
8. Міщенко В. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи / В. Міщенко, С. Шульга // Вісник НБУ. — 2009. — № 8. — С. 12—21.
9. Папуша А. Госпітальні банки: світовий досвід і можливості для України / А.Папуша // Вісник НБУ. — 2009. — № 7. — С. 3—8.
10. Мошенец Е. Грег Краснов: "Мы рассматриваем три банка с целью дальнейшего приобретения" / Е. Мошенец // Инвестгазета. — 2009. — № 12. — С. 60—63.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2010 р.